

МОРАЛЬНО-АКСІОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ СЛУЖБИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Надзвичайні ситуації, які виникають в сьогоденні, мають надзвичайно високий рівень небезпеки та несуть загрози для життя і здоров'я рятувальників. Виникає потреба у фахівцях професійна готовність яких передбачає не лише спеціалізовані профільні компетентності, а й морально-особистісні якості, що спонукатимуть особу до відповідної діяльності. Метою статті є розкриття значення морально-аксіологічних детермінант професійної діяльності фахівців служби цивільного захисту. Аргументовано, що для якісного виконання професійних завдань особою необхідні внутрішні мотиви та відповідні ціннісні орієнтації. Власне цінності виконують спонукальну роль для перетворення реальності і слугують підставами для дії. Відтак, окрім цінностей, які визначаються суб'єктивними потребами та інтересами, майбутній фахівець служби цивільного захисту має послуговуватися об'єктивними цінностями, такими як життя людини, суспільне благо, Батьківщина, природне довкілля, ін. Обґрунтовано, що морально-ціннісна система фахівця є вагомим чинником ефективності виконання ним посадових обов'язків; формування та вдосконалення моральної культури має включатися в професійну підготовку як необхідний елемент. Проаналізовано педагогічну модель професійної підготовки рятувальників. З'ясовано, що професійна компетентність фахівців служби цивільного захисту передбачає формування морально-особистісних якостей фахівця, в яких відображена специфіка фаху. Акцентовано, що освітній процес для майбутніх рятувальників, маючи технічне спрямування, повинен бути орієнтований на людину та суспільство. Запропоновано вивчення курсантами та студентами таких навчальних курсів як «Професійна етика та службовий етикет», «Деонтологія», інших предметів соціально-гуманітарного блоку. Також необхідно щоб викладання профільних, технічних дисциплін, які складають основу підготовки, мало гуманістичний контекст.

Ключові слова: фахівці служби цивільного захисту, моральна свідомість, цінності, готовність до діяльності, професійна підготовка.

В умовах стрімкого і почасти суперечливого розвитку сучасного суспільства в різних соціальних сферах, поряд з науково-технічними досягненнями, високотехнологічним виробництвом благ для задоволення зростаючих потреб людини, утвердженням демократичного, громадянського суспільства, гуманістичних цінностей, відбувається загострення екологічних, економічних, національно-релігійних, соціально-політичних кризових станів; триває боротьба за ресурси, виникають міждержавні збройні конфлікти та ведуться воєнні дії. Приріст великих підприємств, полігонів промислових відходів, складів з небезпечними для життя та довкілля речовинами, використання у виробництві та продукування вибухо- та пожежонебезпечних речовин, хімічних сполук, а також масштабні руйнування інфраструктури та військових об'єктів внаслідок збройної агресії, що мають місце, збільшують ризики виникнення надзвичайних ситуацій, рівень небезпеки та складність ліквідації яких є надзвичайно високими і які несуть загрози для життя і здоров'я рятувальників. З огляду на ризиконебезпечність аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт, пов'язаних з ліквідацією лиха, зростає потреба у фахівцях професійна готовність яких передбачає не лише спеціалізовані профільні компетентності, а й особистісні якості та моральні мотиви, що спонукатимуть особу до такої діяльності. В цьому контексті актуалізується значення моральної свідомості та ціннісних орієнтацій фахівця.

Досліджень, в яких розкриваються питання філософсько-світоглядних, морально-ціннісних, деонтологічних засад професійної діяльності фахівців ДСНС є обмаль. Серед науковців, що вивчають дану проблематику, слід вказати на авторський колектив у складі Р. Лаврецького, І. Мовчана, І. М'якуша. Аналізуючи зміст морально-професійної культури, вони зосереджуються на характеристиках тих моральних категорій без яких неможливий професіоналізм фахівця служби цивільного захисту: обов'язок, відповідальність, честь, гідність, совість, сенс життя, щастя; розкривають, в цьому контексті, значення дисципліни, патріотизму, духовності, тощо [7]. Н. Вовк та Т. Кришталь, розглядаючи передумови формування моральної культури особового складу ДСНС, вказують на здатність до рефлексії, яка сприяє переходу вимог службового обов'язку на особистісно-смысловий рівень і слугує показником морального вдосконалення та професійного саморозвитку [2]. А. Литвин, основоположними підходами в процесі професійної підготовки і подальшій діяльності рятувальників, визначає аксіологічний і гуманістичний підходи, що сприятиме формуванню базисних особистісних утворень, смисложиттєвих орієнтацій, в яких закладений функціональний та змістовий потенціал для особистісного та професійного самовизначення [8]. Також, деякі аспекти моральної культури рятувальників розглядаються А. Білекою, Г. Васяновичем, Ю. Горбаченком, Л. Дулгеровою, М. Ковалем, М. Козярем, Н. Олексієнко, Г. Хлипавкою. Зазначені дослідження не розкривають означену проблему в повному обсязі, отже вона потребує подальшого вивчення.

Мета статті – розкрити значення морально-аксіологічних детермінант професійної діяльності фахівців служби цивільного захисту.

Виконання посадових обов'язків особовим складом ДСНС України передбачає відповідну спеціальну, фізичну, психологічну, медичну підготовку. Разом з тим вимагається, щоб рятувальники були ініціативними,

самовідданими, наполегливими, готовими завжди прийти на допомогу [5]; захищати життя, здоров'я людей, територію та інтереси держави; стійко переносити всі труднощі чи обмеження пов'язані із службою, не шкодувати сил під час виконання поставлених завдань; поводитися з честю та гідністю, бути чесними, тощо [10]. Цілком зрозуміло, що підстави для формування таких якостей лежать в особистісній площині. Тому виникає потреба звернутися до внутрішніх механізмів регуляції поведінки особи та спонукання її до певних дій з позиції моральної свідомості та системи цінностей фахівця.

Моральна свідомість, як специфічна характеристика (чи різновид) людської свідомості в загальному, відображає і впорядковує дійсність з позиції моральних засад. Опираючись на систему норм, принципів, цінностей вона визначає наші уявлення про належну поведінку, межі вільних дій, вчинків і надає морального забарвлення життєдіяльності. Моральне осмислення реальності відбувається за допомогою основоположних понять - категорій, які утверджують належний стан реальності, що має бути досягнутий як певна мета. Те, як людина розв'язує проблеми добра і зла, наскільки готова взяти на себе обов'язок, відповідальність; яке місце в її свідомості займає честь і гідність; чи розвинуте у неї почуття совісті; в чому вона вбачає сенс свого життя та щастя – все це зумовлює ставлення до самої себе, оточуючих, дійсності загалом і визначає поведінку та діяльність особи. Фахівець ДСНС повинен володіти здатністю до моральних відносин не лише з колегами, керівниками, підлеглими, а й з тими кому надає допомогу (толерантність, співчуття, повага, ін.). Необхідно, щоб на основі морального обов'язку, як внутрішнього примусу до дії задля утвердження вищих цінностей, сформувався обов'язок професійний. Майбутні рятувальники повинні засвоїти норми моральної дії в професії, які мають бути доведені до звички. «Моральні звички – корисні для суспільства стійкі форми поведінки, що стали потребою і здійснюються за будь-яких ситуацій та умов. Вони життєво необхідні у шляхетній роботі рятувальника, коли не задумуючись, з ризиком для власного життя, треба рятувати людей від смертельної небезпеки» [7, с. 37]. Особливе місце в системі моральних засад професії посідає готовність до вчинку, який в буденних взаємодіях не є поширеним. В. Малахов зауважує, що можна володіти багатьма чеснотами і не здійснювати при цьому морального вчинку. Вчинок передбачає власний вибір та відповідальну дію в полемічному контексті задля утвердження належного, яке іншими особами ставиться під сумнів або заперечується. Будучи за своєю суттю ризикованим, справжній вчинок утверджує дієвість совісті, перевагу вищих цінностей [9, с. 278-279]. Зрозуміло, що окреслені добродієвості та відповідні їм норми дії необхідно плекати, вони є вершиною морального виховання. Принагідно слід зазначити, що для того, щоб особа будувала свою життєдіяльність згідно з набутими моральними знання, нормами, принципами, взірцями моральної дії, необхідні внутрішні мотиви та відповідні ціннісні орієнтації. Власне цінності виконують спонукальну роль для перетворення реальності і слугують підставами для дії. Відтак, окрім цінностей, які визначаються суб'єктивними потребами та інтересами, майбутній фахівець служби цивільного захисту має послуговуватися об'єктивними цінностями, як то життя людини, суспільне благо, Батьківщина, природне довкілля, ін.

Розв'язання завдань з формування моральної свідомості, що відображає професійну специфіку є тривалим та поетапним процесом, реалізація якого можлива в умовах закладу освіти. Фахова діяльність рятувальників та підготовка до неї, маючи технічне спрямування, повинна бути орієнтовна на людину та суспільство. Як зазначає Г. Васянович, підхід до освітнього процесу, який передбачав лише вузько спеціалізований контекст, відійшов у минуле й нині окреслилися орієнтири на діалектичну єдність професійного і особистісного у становленні офіцера служби цивільного захисту. Втім, те, що постулюється на рівні теорії не завжди знаходить втілення на практиці. Переважання традиційних технологій, методів, підходів в технічних закладах вищої освіти, продукують передусім технократичне мислення, а формуванню гуманістичного світогляду не надається належна увага [1, с. 83]. В закладі вищої освіти, володіння майбутніми спеціалістами моральною культурою, гуманізмом, патріотизмом, духовністю загалом, почасти трактують як щось очевидне й наперед задане, за що відповідальні сім'я, школа, церква, інші соціальні інститути. Підхід, що курсанти і студенти, які прийшли на навчання є сформованими особистостями з розвинутою моральною свідомістю, що містить усі чесноти та цінності, необхідні для сумлінного виконання професійного обов'язку, є неправильним. Навіть, якщо у вчорашнього абітурієнта буде сформоване моральне ядро його особистості, необхідна інтеріоризація вимог професійної етики в його внутрішній світ. Самостійно це зробити не завжди під силу, адже повсякденне життя суттєво відрізняється від реальності в якій працюють фахівці служби цивільного захисту.

Зумовленість успішної професійної діяльності фахівців ДСНС морально-ціннісними чинниками передбачає, що формування та вдосконалення моральної культури має включатися в професійну підготовку як необхідний елемент. В цьому контексті буде доречний розгляд сучасного трактування професійної компетентності фахівців цивільного захисту. Отже, професійну компетентність фахівця цивільного захисту визначають як «інтегровану властивість особистості, що ґрунтується на усвідомлених професійних цінностях, внутрішніх потребах і відображає сукупність знань, умінь, навичок, соціально та професійно важливих особистісних якостей, що забезпечують здатність ефективно виконувати службові функції та вирішувати завдання щодо безпеки життєдіяльності громадян відповідно до суспільної місії професії» [4, с. 211]. Таке розуміння професійної компетентності передбачає, що передумовами належного виконання службових обов'язків будуть морально-особистісні якості фахівця, в яких відображається специфіка фаху; його

внутрішня готовність до ризиконебезпечної і водночас суспільнонеобхідної діяльності. Відтак, загальні компетентності (структурний елемент професійної компетентності), які в цілому не залежать від предметної сфери, набувають в навчанні майбутніх працівників ДСНС особливого значення, адже вони визначають соціально-особистісну зрілість, моральну культуру, ступінь засвоєння, інтеріоризації соціальнозначущих цінностей та ін. Разом з тим, серед фахових компетентностей, які забезпечують результативність діяльності, виділяють й професійно-особистісні, серед яких важливе місце посідають аксіологічно-мотивувальні [4]. Тобто можна стверджувати, що освітній процес для курсантів та студентів відповідних спеціальностей має обов'язково включати морально-етичну складову. Це знаходить певне відображення в сучасній педагогічній моделі професійної підготовки майбутніх працівників ДСНС, змістовий компонент якої, поряд з професійним, психологічним, медичним, основ виживання в екстремальних ситуаціях блоками, передбачає також соціальний. Зміст освіти, згідно з цією моделлю, повинен відповідати гуманістичній парадигмі освіти в основі якої лежить ціннісне ставлення до людини, так як діяльність особового складу служби спрямована в першу чергу на надання допомоги постраждалим від надзвичайної ситуації, прояв співчуття та милосердя [3]. В результаті такого освітнього процесу має сформуватися «складне особистісне утворення, ядром якого є позитивні установки, мотиви й усвідомлення сутності праці рятувальника, доповнені необхідними для успішного здійснення функціональних обов'язків знаннями, вміннями, навичками, сформованими соціально та професійно важливими якостями особистості» [6, с. 94], що складає зміст професійної готовності фахівця служби цивільного захисту.

Суспільні запити на висококваліфіковані кадри, які здатні працювати та виконувати завдання в невизначених умовах надзвичайних, екстремальних ситуацій, зростаючої небезпеки, (в нашому випадку) передбачають підвищення ефективності підготовки до діяльності. Це вимагає постійного вдосконалення освітнього процесу та впровадження таких науково-педагогічних, організаційно-методичних, управлінських заходів, які забезпечуватимуть цілісність та інноваційність професійної підготовки. Застосування нових методів навчання, варіативність освітніх програм, академічна мобільність, ефективна взаємодія керівництва, професорсько-викладацького складу, здобувачів освіти, партнерів та роботодавців, ін., усе це визначає якість освітніх послуг та впливає на імідж закладу освіти [11].

Висновки. Отже, проаналізувавши морально-ціннісні детермінанти діяльності рятувальників та концептуальні засади їхньої підготовки в умовах закладу освіти, можна констатувати, що морально-ціннісна система фахівця є вагомим чинником ефективності виконання ним посадових обов'язків. Відтак, світоглядно-аксіологічна, деонтологічна складова є необхідним елементом освітнього процесу. Для цього доречним буде вивчення курсантами та студентами таких навчальних курсів як «Професійна етика та службовий етикет», «Деонтологія», інших предметів соціально-гуманітарного блоку. Окрім зазначеного необхідно щоб викладання профільних, технічних дисциплін, які складають основу підготовки, мало гуманістичний контекст.

В подальшому актуальним дослідженням вважаємо розкриття потенціалу професійно-орієнтованих дисциплін для здобувачів освіти спеціальностей з галузі знань 26 «Цивільна безпека» у формуванні морально-професійної культури.

Використана література:

1. Васянович Г. Професійна орієнтація у процесі комунікативної підготовки офіцерів цивільного захисту України – імператив часу. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2017. № 2. С. 83-94.
2. Вовк Н. П., Кришталь Т. М. Моральне самоудосконалення особистості фахівця служби цивільного захисту шляхом розвитку рефлексивних умінь під час навчання у ВНЗ ДСНС України. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Сер. : Педагогічні та психологічні науки*. 2015. № 1. С. 51–69.
3. Коваль М., Козяр М., Литвин А. Педагогічна модель формування готовності фахівців цивільного захисту до професійної діяльності. *Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності*. Львів: ЛДУ БЖД, 2018. Вип 18. С. 151–159.
4. Коваль М. Система професійної підготовки майбутніх працівників ДСНС України в інформаційно-освітньому середовищі закладу вищої освіти : монографія. Львів : ПАІС, 2019. 544 с.
5. Кодекс цивільного захисту : прийнятий Верховною Радою України від 02.10.2012 № 5403-VI. Відомості Верховної Ради. 2013. № 34–35. ст. 458. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17>
6. Козяр М., Литвин А. Теоретичні засади формування готовності фахівців цивільного захисту до діяльності в екстремальних ситуаціях. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2017. № 1. С. 85–98.
7. Лаврецький Р., Мовчан І., М'якуш І. Професійна етика та етикет працівника ДСНС України : навч. посібник. Львів : «СПЛОМ». 2013. 240 с.
8. Литвин А. Аксіологічний аспект діяльності працівників ДСНС. Сучасний стан цивільного захисту України та перспективи розвитку : Матеріали 20 Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Київ, 9-жов-2018. С. 265-268. URL: <https://sci.ldubgd.edu.ua/jspui/handle/123456789/4865>
9. Малахов В. Етика: навч. посіб. Київ: Либідь, 2002. 384 с.
10. Про Дисциплінарний статут служби цивільного захисту: Закон України від 5 березня 2009 року № 1068-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1068-17#Text>
11. Budnyk O., Vasianovych Hr, Mikulets L., Avkhutska S., Sinityna A., Turkov V., Nikolaesku I. Improving a pedagogical image of an educational institution: a case study. *Revista Inclusiones* Vol: 8 num Especial (2021): 332-343. URL: <https://sci.ldubgd.edu.ua/jspui/handle/123456789/7974>

References:

1. Vasianovych H. (2017). Profesiina oriientsatsiia u protsesi komunikatyvnoi pidhotovky ofitseriv tsyvilnoho zakhystu Ukrainy – imperatyv chasu. [Career Guidance in the Process of Communicative Training of Civil Protection Officers of Ukraine Is an Imperative of Time]. Pedahohika i psykholohiia profesiinoi osvity. № 2. S. 83-94. [in Ukrainian].
2. Vovk N. P., Kryshal T. M. (2015). Moralne samoudoskonalennia osobystosti fakhivtsia sluzhby tsyvilnoho zakhystu shliakhom rozvytku refleksyvnykh umin pid chas navchannia u VNZ DSNS Ukrainy [Moral Self-Improvement of Civil Protection Service Specialist through Reflexive Skills Development during Training in Higher Educational Institutions by State Service of Emergency Situations of Ukraine]. Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Ser. : Pedahohichni ta psykholohichni nauky. № 1. S. 51-69. [in Ukrainian].
3. Koval, M., Koziar, M., Lytvyn, A. (2018) Pedahohichna model formuvannia hotovnosti fakhivtsiv tsyvilnoho zakhystu do profesiinoi diialnosti [Pedagogical model of formation of civil defense specialists' readiness for professional activity]. Visnyk Lvivskoho derzhavnogo universytetu bezpeky zhyttiediialnosti. Lviv: LDU BZhD. Vyp 18, S. 151-159. [in Ukrainian].
4. Koval M. (2019). Systema profesiinoi pidhotovky maibutnykh pratsivnykiv DSNS Ukrainy v informatsiino-osvitnomu sere-dovyshchi zakladu vyshchoi osvity [System of professional training of future employees of the SES of Ukraine in the information and educational environment of higher education]. Lviv : PAIS. 544 s. [in Ukrainian].
5. Kodeks tsyvilnoho zakhystu : pryiniaty Verkhovnoiu Radoiu Ukrainy vid 02.10.2012 № 5403-VI (2013). [Code of Civil Protection: adopted by the Verkhovna Rada of Ukraine on 02.10.2012 № 5403-V]. Vidomosti Verkhovnoi Rady. № 34–35. st. 458. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17>. [in Ukrainian].
6. Koziar, M., Lytvyn, A. (2017). Teoretychni zasady formuvannia hotovnosti fakhivtsiv tsyvilnoho zakhystu do diialnosti v ekstremalnykh sytuatsiakh [Theoretical bases of formation of civil defense specialists' readiness to work in extreme situations]. Pedahohika i psykholohiia profesiinoi osvity. №. 1, S. 85-98 [in Ukrainian].
7. Lavretskyi R., Movchan I., Miakush I. (2013). Profesiina etyka ta etyket pratsivnyka DSNS Ukrainy [Professional ethics and etiquette of an employee of the State Emergency Service of Ukraine]. Lviv : «SPOLOM». 240 s. [in Ukrainian].
8. Lytvyn, A. (2018). Aksiologichnyi aspekt diialnosti pratsivnykiv DSNS. [Axiological aspect of the SES staff]. Suchasnyi stan tsyvilnoho zakhystu Ukrainy ta perspektyvy rozvytku : Materialy 20 Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii, m. Kyiv, 9-zhov-2018. S. 265-268. URL: <https://sci.ldubgd.edu.ua/jspui/handle/123456789/4865>. [in Ukrainian].
9. Malakhov V. (2002). Etyka. [Ethics]. Kyiv: Lybid, 384 s. [in Ukrainian].
10. Pro Dystyplinarnyi statut sluzhby tsyvilnoho zakhystu: Zakon Ukrainy vid 5 bereznia 2009 roku № 1068-VI. [On the Disciplinary Statute of the Civil Protection Service: Law of Ukraine of March 5, 2009 № 1068-VI.] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1068-17#Text>. [in Ukrainian].
11. Budnyk O., Vasianovych Hr, Mikulets L., Avkhutska S., Sinityna A., Turkov V., Nikolaesku I.(2021). Improving a pedagogical image of an educational institution: a case study. Revista Inclusiones Vol: 8 num Especial. P. 332-343. URL: <https://sci.ldubgd.edu.ua/jspui/handle/123456789/7974>

Lohvynenko V. M., Hrytsaniuk V. V. Moral and axiological determinants of professional activity of civil protection service professionals

Emergencies that have intensified today are high in danger and endanger the lives and health of rescuers. There is a need in specialists whose professional readiness is not only specialized profile competencies, but also moral and personal qualities that motivate a person to appropriate activities. The aim of the article is to reveal the importance of morality and axiological determinants of professional activity of specialists of the Civil Protection Service. We argued that the internal performance of professional tasks requires intrinsic motives and appropriate value orientations. In fact, value uses a motivating role to transform reality and serve as a basis for action. Therefore, in addition to valuables that are natural subjective needs and interests, the future specialist of the civil protection service has services of objective values, such as life, public good, public, environment, etc. We substantiated that the moral and value system of specialist is an significant factor in the effectiveness of their duties. Training should include the formation and improvement of morally culture as a necessary element. The modern pedagogical model of professional training of rescuers is analyzed. We found that the professional competence of the Civil Protection Service specialists ensures the formation of moral and personal qualities, which reflect the specifics of the SES. We emphasized that the educational process for future rescuers, with a technical focus, should be focused on the individual and society. We offered cadets and students to study such courses as «Professional Ethics and Business Etiquette», «Deontology», and other subjects of the social and humanitarian bloc. It is needed to have a humanitarian context for teaching of specialized, technical disciplines that form the basis of training.

Key words: civil protection service specialists, moral consciousness, values, readiness for activity, professional training